

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

**COMPARATIVE-TYPOLOGICAL ANALYSIS OF ARTICULATORY
PROCESSES (ASSIMILATION, DISSIMILATION, ELISION) IN ENGLISH,
UZBEK AND GERMAN**

Mashrabboeva Makhliyokhon

Student of the Namangan State Institute of Foreign Languages named after
Is’hoqkhon Ibrat

Abstract. This article presents a comparative-typological analysis of the main articulatory processes – assimilation, dissimilation, and elision – in English, Uzbek, and German. The study examines the phonetic nature, direction, degree, and domains of these processes from the perspective of language typology (analytic, agglutinative, inflectional). The results show that, while all three languages are governed by the principles of speech economy and ease of articulation, with assimilation being dominant, its direction, completeness, and lexical/postlexical status differ significantly. Dissimilation is relatively rare and manifests primarily as historical change or dialectal feature. Elision, particularly in fast and informal speech, actively serves as an efficient sound deletion mechanism in all three languages. The comparative analysis substantiates that, despite universal tendencies, the typological structure of each language directly influences the frequency, direction, and functional load of these articulatory processes.

Keywords: articulatory processes, assimilation, dissimilation, elision, comparative-typological analysis, English, German, Uzbek, agglutinative morphology, regressive assimilation.

**INGLIZ, O‘ZBEK VA NEMIS TILLARIDA ARTIKULYATORIK
JARAYONLARNING (ASSIMILYATSIYA, DISSIMILYATSIYA, ELIZIYA)
QIYOSIY-TIPOLOGIK TAHLILI**

Filologiya fanlari **Abdullajanova MahliyoXon Raxmatulla qizi**

**“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

Is’hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari institute talabasi

Email: mahliyamashrabboyeva7@gmail.com Tel: +998 93 053 62 31

Машраббоева Махлиёхон Рахматуллаевна

Студентка НамГИИЯ

Annotatsiya. Ushbu maqola ingliz, o‘zbek va nemis tillaridagi asosiy artikulyatorik jarayonlar — assimilyatsiya, dissimilyatsiya va eliziyaning qiyosiy-tipologik tahliliga bag‘ishlangan. Tadqiqotda ushbu jarayonlarning fonetik tabiati, yo‘nalishi, darajasi va qo‘llanish sohalari tillar tipologiyasi (analitik, agglyutinativ, flektiv) nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, har uch tilda ham nutq tejamkorligi va talaffuz qulayligi tamoyillari asosida assimilyatsiya yetakchi o‘rinda turadi, biroq uning yo‘nalishi, to‘liqlik darajasi va leksik/postleksik darajalari turlicha. Dissimilyatsiya nisbatan kam uchraydi va asosan tarixiy o‘zgarishlar yoki dialektal xususiyatlar sifatida namoyon bo‘ladi. Eliziya, ayniqsa, tez va norasmiy nutqda tovush tushirishning samarali mexanizmi sifatida har uch tilda faol. Qiyosiy tahlil artikulyatorik jarayonlarning universal xususiyatlarini saqlagan holda, har bir tilning tipologik tuzilishi ushbu jarayonlarning chastotasi, yo‘nalishi va funksional yuklamasiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini ilmiy asoslab beradi.

Kalit so‘zlar: artikulyatorik jarayonlar, assimilyatsiya, dissimilyatsiya, eliziya, qiyosiy-tipologik tahlil, ingliz tili, nemis tili, o‘zbek tili, agglyutinativ morfologiya, regressiv assimilyatsiya.

**СРАВНИТЕЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ
Артикуляторных процессов (ассимиляции,
диссимиляции, элизии) в английском, узбекском и
немецком языках**

Аннотация. Данная статья посвящена сравнительно-типологическому

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

анализу основных артикуляторных процессов – ассимиляции, диссимиляции и элизии – в английском, узбекском и немецком языках. В исследовании анализируются фонетическая природа, направление, степень и сферы действия этих процессов с точки зрения типологии языков (аналитический, агглютинативный, флективный). Результаты показывают, что, хотя во всех трёх языках действуют принципы речевой экономии и удобства произношения, а ассимиляция занимает ведущее место, её направление, полнота и лексический/постлексический статус существенно различаются. Диссимиляция встречается относительно редко и проявляется в основном как историческое изменение или диалектная черта. Элизия, особенно в быстрой и неформальной речи, активно служит эффективным механизмом опущения звуков во всех трёх языках. Сравнительный анализ обосновывает, что, несмотря на универсальные тенденции, типологическая структура каждого языка напрямую влияет на частотность, направленность и функциональную нагрузку данных артикуляторных процессов.

Ключевые слова: артикуляторные процессы, ассимиляция, диссимиляция, элизия, сравнительно-типологический анализ, английский язык, немецкий язык, узбекский язык, агглютинативная морфология, регрессивная ассимиляция.

Kirish. Jahon tilshunosligida og‘zaki nutqning tabiiy va ta’sirchanligini ta’minlovchi prosodik va fonetik vositalarni o‘rganish masalasi dolzarbligicha qolmoqda. Nutq oqimida tovushlarning o‘zaro ta’siri natijasida yuzaga keladigan artikulyatorik jarayonlar – assimilyatsiya, dissimilyatsiya va eliziya – har bir tilning fonetik-fonologik tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu jarayonlar nutq tejamlorligi (speech economy) va talaffuz qulayligi (ease of articulation) tamoyillariga asoslanadi va tillarning tipologik xususiyatlariga qarab turlicha namoyon bo‘ladi.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

Ingliz, o‘zbek va nemis tillari turli tipologik guruhlariga mansub: ingliz tili analitik german tili, nemis tili flektiv german tili, o‘zbek tili esa agglyutinativ turkiy tildir. Ushbu tipologik farqlar artikulyatorik jarayonlarning yo‘nalishi, darajasi va qo‘llanish sohasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, mazkur jarayonlarni qiyosiy-tipologik asosda kompleks tahlil qilish nafaqat fonologiya nazariyasi, balki chet tillarini o‘qitish metodikasi, tarjimashunoslik va nutq texnologiyalari uchun ham muhim ahamiyatga ega. Maqolaning asosiy maqsadi – ingliz, o‘zbek va nemis tillaridagi asosiy artikulyatorik jarayonlarning (assimilyatsiya, dissimilyatsiya, eliziya) o‘xshash va farqli jihatlarini tipologik nuqtai nazardan ochib berish hamda ushbu farqlarning tillarning morfologik tuzilishi bilan bog‘liqligini asoslashdir.

Metod va tavsiyalar. Ushbu tadqiqotda ingliz, o‘zbek va nemis tillaridagi artikulyatorik jarayonlar qiyosiy-tipologik, tavsifiy va komponent tahlil usullari asosida o‘rganildi. Qiyosiy-tipologik metod jarayonlarning universal va o‘ziga xos jihatlarini aniqlash imkonini berdi. Tavsifiy metod yordamida har bir til kesimida assimilyatsiya, dissimilyatsiya va eliziyaning fonetik shartlari, fonologik qoidalari va qo‘llanish chegaralari bayon qilindi. Komponent tahlil usuli esa jarayonlarning yo‘nalishi (progressiv, regressiv, o‘zaro), darajasi (to‘liq, qisman) va masofasi (kontakt, uzoq) kabi parametrlar bo‘yicha taqqoslash imkonini berdi.

Tahlil quyidagi asosiy mezonlar asosida olib borildi: (1) jarayonning yo‘nalishi (regressiv, progressiv, o‘zaro), (2) o‘zgarish darajasi (to‘liq/qisman), (3) ta’sir masofasi (kontakt/uzoq), (4) qo‘llanish sohasi (leksik/postleksik, morfologik/stilistik), (5) fonologik cheklovlar va (6) chastota. Ushbu mezonlar bo‘yicha har bir til alohida tavsiflandi, so‘ngra qiyosiy jadval va matnli tahlil vositasida umumlashtirildi.

Tadqiqot davomida Radoslav Pavlik, David Crystal, Peter Roach, Larry Hyman, Francis Katamba, John Clark, Colin Yallop kabi olimlarning artikulyatorik jarayonlarga

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

oid nazariy qarashlariga, shuningdek, dissertatsiyaning uchinchi bobida keltirilgan til xususiy misollar va fonologik tahlillarga tayanildi.

Natijalar. Qiyosiy-tipologik tahlil natijasida ingliz, o‘zbek va nemis tillaridagi assimilyatsiya, dissimilyatsiya va eliziya jarayonlarining quyidagi asosiy o‘xshashlik va farqlari aniqlandi.

1. Assimilyatsiya.

Assimilyatsiya har uch tilda eng keng tarqalgan va universal jarayon bo‘lib, asosan regressiv yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Biroq, uning xususiyatlari tillar tipologiyasiga qarab farqlanadi¹.

Ingliz tilida assimilyatsiya asosan nutq oqimida tez va norasmiy uslubda yuzaga keladi. Regressiv joy assimilyatsiyasi eng tipik hisoblanadi²:

- ten bikes → [tem baɪks] (alveolyar /n/ labial /b/ ta’sirida [m] ga aylanadi)
- ten girls → [tɛn gɜ:lz] (/n/ velar /g/ ta’sirida [ŋ] ga aylanadi)
- handbag → [ˈhæmbæg] (ikki labial undosh oldida /n/ → [m] va /d/ tushadi)

Ovozlanish assimilyatsiyasi: have to → [hæftə] (v → f), used to → [ju:stə] (z → s). Koalesent (o‘zaro) assimilyatsiya: don’t you → [ˈdəʊntʃu] (/t/ + /j/ → [tʃ]), did you → [ˈdɪdʒu] (/d/ + /j/ → [dʒ])³.

Nemis tilida assimilyatsiya ikki qatlamda namoyon bo‘ladi: leksik darajadagi umlaut (vokal o‘zgarishlar) va postleksik darajadagi undosh o‘zgarishlari⁴. Umlaut – bu o‘zak unlilarining oldingi qatorga siljishi: Fuß – Füße (/u/ → /y/), Gast – Gäste (/a/ → /ɛ/). Burun undoshlari assimilyatsiyasi: Hand [hant] (so‘z ichida /n/ saqlanadi), lekin ein Kompliment [aɪŋkɔmpʔliˈment] (chegarada /n/ → [ŋ]). Dorsal frikativ almashinuvi: dich [dɪç] (old unli dan keyin palatal [ç]), hoch [hɔx] (orqa unli dan keyin velar [x]).

¹ Hyman L. Phonology: Theory and Analysis. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1975. – 268 p.

² Roach P. English Phonetics and Phonology. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 231 p.

³ Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Oxford: Blackwell, 2008. – 529 p.

⁴ Wiese R. The Phonology of German. – Oxford: Clarendon Press, 1996. – 368 p.

**“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

O‘zbek tilida assimilyatsiya asosan regressiv to‘liq va qisman assimilyatsiya shaklida agglyutinatív qo‘shimchalar zanjirida faol:

- tarnov → tannov (/r/ oldingi /n/ ta’sirida [n] ga to‘liq assimilyatsiyalanadi)
- badtar → [battar] (/d/ va /t/ oralig‘ida geminatsiya)
- akam bili → akam minan (chegarada to‘liq burun assimilyatsiyasi)
- shirmoy non → shirmonnon (so‘z chegarasida /r/ → [n])

O‘zbek tilida progressiv assimilyatsiya kam uchraydi, lekin tarixiy shakllarda kuzatiladi (masalan, ketaman). O‘zbek tilining eng muhim tipologik xususiyati – unli uyg‘unligining (vowel harmony) deyarli butunlay yo‘qolishi. Bu holat o‘zbek tilini boshqa turkiy tillardan ajratib turadi va artikulyatorik jarayonlarning asosan undoshlar asosida namoyon bo‘lishiga olib kelgan.

2. Dissimilyatsiya.

Dissimilyatsiya har uch tilda assimilyatsiyaga qaraganda ancha kam uchraydi va asosan tarixiy o‘zgarishlar yoki dialektal xususiyat sifatida namoyon bo‘ladi⁵.

Ingliz tilida dissimilyatsiya, ayniqsa, suyuq undoshlar /r/ va /l/ orasida kuzatiladi:

- February → [ˈfɛbjuəri] (ikkita /r/ dan birinchi /j/ ga aylanadi)
- colonel → [ˈkɜːnəl] (/l...l/ → /r...l/)
- marble (lot. marmor) → [ˈmɑːbəl] (/r...r/ → /r...l/)
- surprise → [səˈpraɪz] (tarixiy jarayonda birinchi /r/ tushib ketgan)

Nemis tilida dissimilyatsiya standart adabiy tilda kam, lekin janubiy Bavariya dialektlarida /r/ → [d] o‘zgarishi uchraydi (masalan, Kirche → Küache kabi shakllarda). Tarixiy misollar: Pilger (lot. peregrinus) – birinchi /r/ ning /l/ ga o‘zgarishi. Shuningdek, german spirant qonuni (Primärberührung) dissimilyatsiyaning tarixiy namunasi hisoblanadi⁶.

⁵ Abduazizov A.A. O‘zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 136 b.

⁶ Hall T.A. The Phonology of German. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 352 p.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

O‘zbek tilida dissimilyatsiya, ayniqsa, qipchoq shevalarida faolroq:

- mo‘may → no‘may (labial burun /m/ ning ikkinchi labial undosh ta’sirida alveolar /n/ ga aylanishi – joy dissimilyatsiyasi)
- qoshni → qoshni (ba’zi shevalarda ikki suyuq undosh orasida dissimilyatsiya)
- mabodo (kabi o‘zlashmalarda /m...b/ ketma-ketligida birinchi labialning o‘zgarishi⁷)

Dissimilyatsiya asosan kontakt va uzoq masofali turlarga bo‘linadi. Qisman dissimilyatsiyada faqat ayrim belgilar o‘zgaradi (masalan, drr → drrrda trilling burunga aylanishi), to‘liq dissimilyatsiyada esa butun fonema o‘zgaradi (mo‘may → no‘may).

3. Eliziya.

Eliziya – tovush yoki bo‘g‘inning tushirilishi – har uch tilda nutq tejamkorligi va talaffuz qulayligini ta’minlovchi muhim jarayondir.⁸

Ingliz tilida eliziya, ayniqsa, undosh to‘dalari va urg‘usiz unlilar orasida keng tarqalgan:

- /t, d/ tushishi: next day → [neks deɪ], old man → [əʊl mæn], friendship → [ˈfrenʃɪp]
- Schwa eliziyasi (sinkopa): family → [ˈfæmli], comfortable → [ˈkʌmfɪtəbəl], chocolate → [ˈtʃɒklət]
- Aferezis (bosh tushishi): because → ˈcause [kəz], about → ˈbout [baʊt]
- Apokopa (oxir tushishi): going to → gonna [ˈgɒnə], want to → wanna [ˈwɒnə]

Nemis tilida eliziya asosan schwa (/ə/) va /g/ tovushlarining tushishida namoyon bo‘ladi:

- Schwa eliziyasi: leben → [lˈeːbən], legen → [lˈeːgən], atmen → [ˈaːtmən]

⁷ Abduazizov A.A. O‘zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 136 b.

⁸ Ladefoged P. A Course in Phonetics. – Boston: Cengage Learning, 2015. – 332 p.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

· /g/ tushishi (g-Deletion): Finger [fɪŋɐ], Dinge ['dɪŋə] (burundan keyingi /g/ tushadi, lekin Tango ['taŋo:] da saqlanadi)

· Klitik unli tushishi: ich → [ɪç], ein → [ən]

Nemis tilida eliziya fransuz tilidagi kabi massiv emas, bo‘g‘in tuzilishi asosan CVC korinishini saqlaydi.

O‘zbek tilida eliziya uch pozitsiyada namoyon bo‘ladi:

· Aferezis (so‘z boshida): far → iroq, ilon → lon (ayrim shevalarda)

· Sinkopa (o‘rtada): bola → bl (tez nutqda), borolmay → bolmay

· Apokopa (oxirida): baland → balan, dost → doosh, kilogramm → kilo

· Vokal eliziyasi (so‘z chegarasida ikki unli uchrashganda): bunga + ham → bungam, shu + yaqqa → shaqqa

· Intervokal undoshlarning tushishi: /y, v, h, g‘/ unlilar orasida talaffuzdan chiqib ketishi: meyvа → meva, tog‘a → toa (shevalarda)

Quyidagi jadvalda uch tildagi artikulyatorik jarayonlarning umumiy va farqli jihatlari jamlangan:

Mezon	Ingliz tili	Nemis tili	O‘zbek tili
Assimilyatsiya yo‘nalishi	asosan regressiv	regressiv (umlaut, burun), progressiv (dorsal)	progressiv (kam)
Assimilyatsiya darajasi	to‘liq va qisman	asosan qisman (umlaut), to‘liq (burun)	to‘liq va qisman
Assimilyatsiya sohasi	postleksik, chegaraviy	leksik (umlaut, g-spirantizatsiya) + postleksik	morfologik (qo‘shimchalar zanjiri) + stilistik

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

Dissimilyatsiya	tarixiy (/r/, /l/), kam	dialektal (janubiy), tarixiy	shevalarda faol, adabiy tilda kam
Eliziya	/t,d/ va schwa tushishi; apokopa, sinkopa	schwa va /g/ tushishi; cheklangan	aferezis, sinkopa, apokopa; intervokal tushish
Umumiy tendensiya	nutq tejamkorligi, ritm	morfologik qoidalar, tizimlilik	agglyutinatív qo‘shimchalar ta’siri

Munozaralar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, artikulyatorik jarayonlar universal fonetik tamoyillar – nutq tejamkorligi va talaffuz qulayligi – asosida ish ko‘rsa-da, ularning har bir tilda qanday shaklda, qaysi sohada va qanchalik tez-tez uchrashi bevosita shu tilning tipologik tuzilishiga bog‘liq.⁹

Analitik tilda (ingliz tili) so‘z chegaralari va bo‘g‘inlararo munosabatlar ayniqsa muhim. Shu sababli, assimilyatsiya asosan regressiv va postleksik darajada namoyon bo‘ladi. Ingliz tilining stress-timed (urg‘uli-urg‘usiz bo‘g‘inlar almashinuviga asoslangan) ritmi undosh to‘dalarining soddalashtirilishiga va eliziyaning keng tarqalishiga olib keladi. Misol uchun, next day → [neks deɪ] da /t/ ning tushishi aynan ritmik qulaylik bilan bog‘liq. Ingliz tilining tarixiy qatlamlanishi (German, Roman, Lotin) assimilyatsiyaning murakkab va ko‘pincha istisnoli qoidalarini keltirib chiqargan.

Flektiv tilda (nemis tili) morfologik qoidalar artikulyatorik jarayonlarning asosiy boshqaruvchisi hisoblanadi. Umlaut – bu leksik fonologiyaning klassik namunasi:

⁹ Clark J., Yallop C. An Introduction to Phonetics and Phonology. – Oxford: Blackwell, 2007. – 487 p.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

ma’lum morfologik sharoitlarda (masalan, ko‘plik yoki kichraytirish qo‘shimchalari) unli oldingi qatorga siljiydi. Shu bilan birga, postleksik jarayonlar (burun assimilyatsiyasi, dorsal frikativ almashinuvi) so‘z chegaralarida ham ishlaydi. Nemis tilining kuchli bo‘g‘in tuzilishi (CVC) eliziyani cheklaydi, shuning uchun ingliz tilidagi kabi massiv undosh tushishi kuzatilmaydi. Final devoicing (so‘z oxirida jarangsizlanish) nemis tilining muntazam fonologik qoidasi bo‘lib, u assimilyatsiyaning bir ko‘rinishi sifatida qaralishi mumkin. Agglutinativ tilda (o‘zbek tili) qo‘shimchalar zanjirining mavjudligi va unli uyg‘unligining yo‘qligi artikulyatorik jarayonlarning asosan undoshlar asosida va morfologik pozitsiyalarda namoyon bo‘lishiga olib keladi. O‘zbek tilidagi assimilyatsiya ko‘pincha qo‘shimchalar qo‘shilganda yuzaga keladi: keldi → keldi (normal), tez nutqda keddi (/t/ → [d]).

Shu bilan birga, o‘zbek tilida so‘z oxiridagi urg‘uning mavjudligi (dinamik urg‘u) eliziya va assimilyatsiyaning aynan so‘z oxirida faolligini tushuntiradi. Qipchoq shevalarida dissimilyatsiyaning keng tarqalganligi bu jarayonlarning dialektal darajada yanada faol ekanligini ko‘rsatadi.

Optimality Theory (OT) nuqtai nazaridan, har uch tilda artikulyatorik jarayonlarni universallik cheklovlari (AGREE, IDENT, DISTINCT, MAX) ierarxiasining turlicha tartibi bilan izohlash mumkin. Ingliz tilida AGREE(place) >> IDENT(place) (joy bo‘yicha kelishuv asl shaklni saqlashdan ustun) reytingi regressiv assimilyatsiyani kuchli qo‘llab-quvvatlaydi. Nemis tilida IDENT(front) va MAX(voice) cheklovlari umlaut va final devoicingni boshqaradi. O‘zbek tilida esa, agglutinativ morfologiya ta’sirida, DEP (epenthesisni taqiqlovchi) cheklovi nisbatan past reytingga ega, bu esa qo‘shimchalar zanjirida eliziya va assimilyatsiyaning keng tarqalishiga imkon beradi.

Ushbu tadqiqotning cheklovlari sifatida, asosan adabiy me’yor va misollar asosida tahlil qilinganligi, jonli nutqdagi stilistik va dialektal o‘zgarishlarning to‘liq qamrab

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

olinmaganligi qayd etilishi mumkin. Kelgusida eksperimental fonetik tadqiqotlar (spektrografik, elektropalatografik) va korpus lingvistikasi usullaridan foydalangan holda artikulyatorik jarayonlarning chastotasi va kontekstual omillarini miqdoriy jihatdan tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa. Ingliz, o‘zbek va nemis tillarida assimilyatsiya, dissimilyatsiya va eliziyaning qiyosiy-tipologik tahlili shuni ko‘rsatdiki, artikulyatorik jarayonlar universal fonetik tamoyillarga asoslangan bo‘lsa-da, ularning muayyan tildagi namoyon shakli, chastotasi va funksional yuklamasi bevosita shu tilning tipologik tuzilishiga (analitik, agglyutinatив, flektiv) bog‘liq.

1. Assimilyatsiya har uch tilda eng faol jarayon bo‘lib, regressiv yo‘nalish ustunlik qiladi. Ingliz tilida asosan postleksik joy va ovozlanish assimilyatsiyasi keng tarqalgan. Nemis tilida morfologik shartlangan umlaut leksik darajadagi assimilyatsiyaning yorqin namunasi, shu bilan birga postleksik burun va dorsal frikativ almashinuvi mavjud. O‘zbek tilida esa agglyutinatив qo‘shimchalar zanjirida to‘liq va qisman regressiv assimilyatsiya faol bo‘lib, unli uyg‘unligining yo‘qligi jarayonlarning asosan undoshlar asosida rivojlanishiga sabab bo‘lgan.

2. Dissimilyatsiya nisbatan kam uchraydi va asosan tarixiy o‘zgarishlar (ingliz tilida /r/ va /l/ dissimilyatsiyasi, nemis tilida Pilger tipidagi misollar) yoki dialektal xususiyat (o‘zbek tilining qipchoq shevalari, nemis tilining janubiy Bavariya dialekti) sifatida saqlanib qolgan.

3. Eliziya nutq tejamkorligi va talaffuz qulayligining samarali mexanizmi sifatida har uch tilda mavjud. Ingliz tilida /t, d/ va schwa tushishi keng tarqalgan bo‘lsa, nemis tilida eliziya asosan schwa va burundan keyingi /g/ bilan cheklangan. O‘zbek tilida esa aferezis, sinkopa va apokopa shakllari, shuningdek, intervokal undoshlarning tushishi kuzatiladi.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

Ushbu tahlil chet tillarini o‘qitish metodikasi uchun muhim amaliy ahamiyatga ega. O‘zbek tilida so‘zlashuvchi talabalarga ingliz va nemis tillarini o‘rgatishda ularning ona tilidagi progressiv assimilyatsiyaga moyilligini, ingliz tilidagi regressiv va koalesent assimilyatsiyaga, nemis tilidagi umlaut va final devoicing kabi hodisalarga alohida e‘tibor qaratish lozim. Shuningdek, eliziya va dissimilyatsiyaning stilistik va dialektal xususiyatlarini tushuntirish talaffuz ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Kelgusida frazaviy darajadagi artikulyatorik jarayonlar, nutq tezligi va uslubning ushbu jarayonlarga ta’siri, shuningdek, ikki tilli (bilingual) nutqida interferensiya natijasida yuzaga keladigan o‘zgarishlarni eksperimental fonetik usullar bilan o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Hyman, L. (1975). *Phonology: Theory and analysis*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
2. Roach, P. (2009). *English phonetics and phonology: A practical course* (4th ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
3. Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics* (6th ed.). Oxford: Blackwell.
4. Wiese, R. (1996). *The phonology of German*. Oxford: Clarendon Press.
5. Abduazizov, A. A. (1992). *O‘zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi [Phonology and morphophonology of the Uzbek language]*. Toshkent: O‘qituvchi.
6. Hall, T. A. (2000). *The phonology of German*. Oxford: Oxford University Press.
7. Ladefoged, P. (2015). *A course in phonetics* (7th ed.). Boston: Cengage Learning.
8. Clark, J., & Yallop, C. (2007). *An introduction to phonetics and phonology* (3rd ed.). Oxford: Blackwell.